Jolanta Dziuba
Wydział Filologiczny
Uniwersytetu Gdańskiego
e-mail: jolanta.dziuba@ug.edu.pl
ORCID: 0000-0002-7734-3867
https://doi.org/10.61827/htah-xze6

Nr: 5 (2023)
ISSN (on line) 2658-154X

INTERNATIONAL JOURNAL OF SLAVIC STUDIES
Transgressive, Pragmatic and Speculative Horizons of Popular Literature and Culture

Imaginaria fikcji politycznej w serbskiej prozie pseudohistorycznej (Isidora Bjelica, Svetislav Basara, Vule Žurić)

Имагинарији политичке фикције у српској псеудоисторијској прози (Исидора Бјелица, Светислав Басара, Вуле Журић)

Сажетак.

Употреба политичке фикције у одабраним конструкцијама српске постмодерне псеудоисторијске прозе одвија се и онтолошки и жанровски. Средства преношења језика популарне културе, њен модел размишљања о стварности и стилски облици њеног изражавања уводе у књижевност различите субверзивне праксе: деканонизацију културног канона, замагљивање националног и културног идентитета, фрагментацију културних дискура. Трикови лудичке стратегије (парафраза, пародија, тривијализација) као начин савременог „управљања историјом“ коришћени су за стварање слике о политичком и културном преображају Југославије/Србије. „Заверенички” трикови у књижевним праксама Исидоре Бјелице, Светислава Басаре и Вулета Журића саставница су еклектичног лудичког наратива у митологизовању историје и њеном „ремитологизовању”: „декласификацији тајни“ (у Бјеличиној прози), потки о „Балкану на путу тајни“ (у Басариној прози) и деградацији тајни (у Журићевој прози).

Кључне речи: фантомска биографија, политичка фикција, гео(би)ографија, фантомска географија, имагинаријум.

Streszczenie.

W artykule przedstawiam triki kreowania alternatywnej historii jugosfery (Jugosławii/Serbii) na przykładzie wybranych fabuł powieściowych serbskich autorów prozy pseudohistorycznej. Dla kreacji obrazu polityczno-kulturowej przemiany Jugosławii/Serbii serbscy pisarze stosują konwencję fikcji politycznej, której towarzyszą strategie ludyczne (parafraza, parodia, trywializacja). Analiza współczesnego „zarządzania historią” z zastosowaniem „myślenia spiskowego” w aranżacjach literackich Isidory Bjelicy, Svetislava Basary i Vule Žuricia, pokazuje triki mitologizowania historii oraz jej „remitologizowania”. Rozmaicie realizowane w serbskiej prozie postmodernistycznej praktyki subwersji: dekanonizacja kanonu kultury, zacieranie tożsamości narodowo-kulturowej, czy rozdrobnienie dyskursów kultury - są środkiem transmisji do literatury języków kultury popularnej, jej modelu myślenia o rzeczywistości i form stylistycznych jego wyrażania.

Słowa kluczowe: biografia fantomowa, fikcja polityczna, geo(bio)grafia, geografia fantomowa, imaginarium.

Artykuł prezentuje zabiegi stylistyczno-semantyczne political fiction w serbskiej prozie postmodernistycznej z perspektywy geo(bio)grafii (Rybicka 2014). Triki kreowania alternatywnej historii jugosfery (Jugosławii/Serbii) przedstawiam w analizie niektórych wątków heroicznego mitu politycznego.

Użycie fikcji politycznej w wybranych konstrukcjach serbskiej postmodernistycznej prozy pseudohistorycznej ma miejsce tak w wymiarze ontologii, jak i gatunku. Środkiem transmisji do literatury języków kultury popularnej, jej modelu myślenia o rzeczywistości i form stylistycznych jego wyrażania, są w serbskiej prozie postmodernistycznej rozmaicie realizowane praktyki subwersji: dekanonizacja kanonu kultury, zacieranie tożsamości narodowo-kulturowej, rozdrobnienie dyskursów kultury. Triki ludyczne (parafraza, parodia, trywializacja) jako sposób na współczesne „zarządzanie historią", zostały zastosowane dla kreacji obrazu polityczno-kulturowej przemiany Jugosławii/Serbii. „Myślenie spiskowe" w praktykach literackich Isidory Bjelicy, Svetislava Basary i Vule Žuricia, to składnik eklektycznej narracji ludycznej autorów serbskiej prozy pseudobiograficznej, mitologizowania historii oraz jej „remitologizowania". Spiskowe strategie narracyjne serbskich autorów: „odtajniania tajemnic" (w prozie Bjelicy), „Bałkanów na ścieżce tajemnic" (w prozie Basary) oraz degradacji tajemnic (w prozie Žuricia), są formą komunikacji ze „wspólnotą poinformowanych" w manierze „ujawniania przez zaciemnianie".

(Krajewski 2005).

Historia w procesie re-interpretacji

> Paradoksalną konsekwencją popkulturowego przypominania i powtarzania tego, co już raz się wydarzyło, jest coraz głębsze zanurzenie w teraźniejszości[1]

Tożsamość postjugosłowiańska przedstawiana w serbskiej literaturze pseudohistorycznej jako efekt reinterpretacji historii w kreacjach biograficznych[2] stanowi przejaw popkulturowej transgresji postępującej pod wpływem kultury repetycji (Krajewski 2005). Strategie narracyjne prezentowanych tu autorów pokazują formy pamięci w odwołaniach do popularnych odruchów percepcji (traktowania przeszłości w sposób pozahistoryczny, emancypacji od tyranii historii, czy intencji kontr-nostalgicznej), a więc według praktyk pamięci kulturowej (Assman 2019). Strategia Isidory Bjelicy odsłaniania tajemnic historii przez operacje dokonywane na mitologii narodowej, legendzie ludowej i fantazmatach mass-mediów, jest pochodną popkulturowego marketingu. Ujawnianie sekretów w powieściach osnutych wokół tajemnic osób znanych (*Tajni život Srpkinja, Kraljice serbske, Tajne vladara serbskih*, *Tajna Titovog kreveta, Tajna knjiga,*

[1] Marek Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, Poznań 2005, 242.

[2] Na temat operacji biograficznych we współczesnej prozie postjugosłowiańskiej, por. Jolanta Dziuba, *Ars epistolandi a literackie profile prozy pamięci* (*Rukoljub* Pavao Pavličicia, *Pisma srpskim piscima* Miroslava Josicia Viśnjicia), w: *Języki i kultura Słowian*, red. A. Gostomska, D. Żyłko, Gdańsk 2018.

Apostoli urbanog Beograda), może być atrakcyjnym chwytem literackim, ponieważ „tajemnica jest zawsze specyficznym stosunkiem społecznym, łączącym silnymi więzami tych, którzy znają prawdę, i równie silnie oddzielających tych, którzy prawdy nie znają”[3]. Strategia narracyjna Svetislava Basary użycia wątków politycznych machinacji, dokonywanych w imię historii jako operacje na narodowej mitologii politycznej (*Nova srpska trilogija*), przedstawia jugosferę z pozycji kultury transparencji, która nie wyjaśnia świata, ale modyfikuje doświadczenie, ramy poznawcze i obraz świata[4]. Świat współczesny pisarz interpretuje zgodnie z mitem Upadku (Cambell 1994), a życie w tym świecie (i zgodnie z jego regułami), to tylko fantazmat. Upadek człowieka potęguje „płynność” świata, jest to zatem upadek niedefinitywny, postępujący od wieku XIX do XXI. Aprobowana w powszechnym zainteresowaniu przeszłością, popkulturowa narracja spiskowa (quasi-filozoficzna i quasi-religijna, uprawniająca racjonalność subiektywną, myślenie w kategoriach sensacji i mitologizację jako odruch zbieżny z myśleniem quasi-religijnym)[5], przybiera w prozie Basary ”filozoficzne” uzasadnienie, iż człowiek ma tylko przeszłość i nie ma przyszłości.[6] Pisarz marginalizuje biografię referencyjną (Białek 2016); biografię ujmuje metaforycznie, to sztuczna zastępcza egzystencja, iluzja zniewolonego umysłu. Spór Basary z historią Jugosławii/Serbii (i jej bohaterami) potwierdza jego diagnozę, iż „cele historii są mgliste i nigdy się nie urzeczywistniają” (Basara 2005:190); stąd szafowanie „tajemnicą” i odwołania do ludyczności jako gry oficjalnością/jawnością. Satyryczna strategia narracyjna Vule Žuricia polega na zastosowaniu fantazmatów popkultury dla reinterpretacji historii Jugosławii (jej legendy bohaterskiej i literackiej) i przedstawianiu realiów postjugosłowiańskiej kultury Serbii w formach homogenizacji wulgaryzującej (Kłoskowska 1981). Biografie fantomowe „bohaterów” sceny politycznej titowskiej Jugosławii (okresu komunizmu heroicznego: Tity, Milovana Đilasa, Moše Pijade, Ivo Loli Ribara) oraz znanych pisarzy jugosłowiańskiej sceny literackiej (min. Vladimira Nazora, Miloša Crnjanskiego, Ivo Andricia, Branko Ćopicia), są w prozie Žuricia relokowane z historii (historii literatury) i reinterpretowane ze względu na ich popkulturową atrakcyjność (*Crne ćurke: kiosk-roman/Druga knjiga crnih ćurki, Republika Ćopić: narodnooslobodilački roman u devet ofanziva, Narodnjakova smrt. Melo(s)drama, Tigrero. Roman(i) s protezom*).

Modyfikacje interpretacji w serbskiej prozie pseudohistorycznej to praktyka relatywizmu poznawczego; uprawniają dowolne transgresje narracji historycznej, wprowadzają niezliczone imaginaria historii/polityki/kultury i zasilają „krążenie” narracji w popkulturze Serbii postjugosłowiańskiej. Manipulacje narracjami historii i ośmieszenie jej przez wątek spisko-

---

[3] Krajewski, *Kultury kultury popularnej,* 174.

[4] Krajewski, 176.

[5] Odwołuję się do rozumienia konspiracjonizmu przedstawionego przez Janusza Guzowskiego, Psychologiczne źródła teorii spiskowych*, Hybris* 2016, nr 33.

[6] W eseju *Biografija koja ubija* Svetislav Basara przedstawia koncepcję „biografii fantomowej”: ”Moja biografia znajduje się w przeszłości, ale przeszłość nie jest czymś martwym, czymś utraconym; już nie odnosi się do mnie – w teraźniejszości, ale jest w tej samej mierze rzeczywista w teraźniejszości, co w wieczności” Svetislav Basara, *Drvo istorije i drugi eseji*, Beograd 2005. Przekł. JD.

wy, w twórczości Isidory Bjelicy wynikają z motywacji psychologicznej. Taka popkulturowa „historiozofia" obejmuje użycie biografistyki i quasi-genealogii dla (re)kreacji fantazmatów geo(bio)grafii (w tej funkcji np. mit Tity) i symulowania publicznej debaty aluzyjnie do mechanizmów imagologii. Z kolei użycie imaginariów fantastyki spekulatywnej z wątkiem narracji spiskowej, czym szafuje proza pseudohistoryczna Svetislava Basary i Vule Žuricia, to gra literacka z wieloma repetycjami.

Popkulturowe „kodowanie pamięci"

Proces i praktyki reinterpretacji historii w prozie przedstawianych tu autorów postjugosłowiańskich są szczególnie widoczne ze względu na „pamięć polityki", projektowaną według kodów popkultury. Poddana narracyjnej hybrydyzacji historia polityczna (np. mit jugo-komunizmu), to operacja „miksowania" form pamięci konkretnej, która przechowuje wyobrażenia, z formami pamięci abstrakcyjnej, która przechowuje pojęcia[7]. Parodiowanie rodzimej narracji historycznej można obserwować w praktykach redukcji pamięci historii Serbii/Jugosławii utrwalonej w micie narodowym, przez formy pokrewne pamięci – legendę, czy mit (Assmann 2019). W powieściach nawiązujących do mitów lokalnej geo(bio)grafii znalazła zastosowanie geografia historii: topografia i biografia fantomowa, rezonujące w pamięci o wielkich bohaterach, których monumentalizuje kultura ludowa, a współczesna kultura popularna trywializuje w kodzie przygodowym, sensacyjnym i spiskowym. Pod wpływem parodii zbiorowa pamięć politycznej „legendy" Serbii/Jugosławii (wydarzenia historyczne dawnej i nowszej historii, np. heroiczna walka Serbów z Turkami, powstania narodowe XIX wieku, czy walki narodowowyzwoleńcze I i II wojny światowej) oraz symbolizujących tę legendę bohaterów (np. partyzantów Tity), ale również współczesnych polityków Serbii, przez powiązanie z tradycją polityki Jugosławii, prowadzi do popkulturowej indoktrynacji pamięci politycznej (por. fantazmat Tity jako szpiega i konspiracjonisty w powieściach Bjelicy, Basary i Žuricia).

W imaginarium postmodernistycznej historiozofii Isidory Bjelicy

> Zainteresowanie życiem prywatnym osób publicznych jest nie tyle fascynacją ich osobowością, czy działaniami, ile raczej zaciekawieniem tajemnicą, która uczyniła ich powszechnie znanymi[8]

Strategia Isidory Bjelicy jako mediatora w planie komunikacji, to chwyt marketingu kultury popularnej. Trik „ujawniania sekretów" w powieściach pseudo-biograficznych znanych osób[9] (*Tajna knjiga*, *Tajna Titovog kreveta, Apostoli urbanog Beograda*), jest wspólnym

---

[7] Antoni Podsiad, *Słownik terminów filozoficznych*, Warszawa 2000, 606.

[8] M. Krajewski, op. cit., 183.

[9] Na temat powieści Isidory Bjelicy *Tajni život P.P. Njegoša ili vladika i džentelmen* (2007) oraz *Srpkinja* (2009), por. M. Koch, *Ikony serbskiego romantyzmu jako bohaterowie współczesnej literatury popularnej*, „Po-

kodem w komunikacji popkultury.[10] Narracja spiskowa została przez Bjelicę ukazana w relatywizacji: manipulacje historyczne dokonywane według teorii spisowych, nagłaśniając efekt kulturowy – proces popkulturowej hybrydyzacji narracji tożsamościowej, uprawniają powstawanie subwersywnych imaginariów politycznych. Są one aplikowane w „sensacyjnych" biografiach fantomowych władców i władczyń Serbii średniowiecznej (osnutych na tajemnicach dynastycznych), czy współczesnych polityków (np. Tity) i stanowią „reinterpretację" ich politycznej hagiografii, ale w tej strategii atrakcyjna jest również „spiskowo" ukazywana, geografia fantomowa Półwyspu Bałkańskiego (Serbia średniowieczna na mapie geopolityki Bałkanów, Bałkany w pojałtańskim układzie politycznym, Serbia jugosłowiańska i postjugosłowiańska, mit Belgradu). Strategia historiozoficzna Isidory Bjelicy, przy zachowaniu pozorów oficjalnej historiografii linearnej (serbskiej historiografii średniowiecznej ukształtowanej w lokalnej tradycji latopisarskiej, genealogicznej i hagiograficznej, czy nowożytnej tradycji historiograficznej Serbii/Jugosławii), to zabieg fikcji historiozoficznej, inspirowanej narracją spiskową.

> Niezmienne, uznane i uszanowane przez kulturę, (chociaż JD) niewiarygodne, podanie ludowe utrwalone w naszej epice, jest najczęściej źródłem dwuznacznych kłamstw historycznych, podstępów i mistyfikacji[11]

Zastosowana przez pisarkę konwencja prozy pseudohistorycznej jako sposób racjonalizacji historii i parodiowanie mitu heroicznego Serbów w narracji „na pograniczu" historiografii i filozofii historii**,** służy ośmieszeniu mitologiczno-folklorystycznego rozumienia historii (i destrukcji mitu narodowego). Podważanie podstaw tożsamości Serbii średniowiecznej przez rewizję mitu „złotej epoki" dynastii Nemanjiciów (*Kraljice serbske, Tajne vladara serbskih)*, czy dezawuowanie „tajemnic" nowszej historii Jugosławii i Serbii (*Tajna Titovog kreveta*, *Tajna knjiga*), to prowokacyjny „powrót do przeszłości" w celu jej zanegowania. Destrukcja legendy w praktykach literackich pisarki polega na dociekaniu tajemnicy w procesie reinterpretacji mechanizmów kształtowania narodowego serbskiego misterium. Wątek spiskowy, ważny segment tego procesu, jej powieści często rozwijają w konwencji genealogicznej: domniemane tajemnice władców serbskiej dynastii narodowej (ostatnich XIX-wiecznych i XX-wiecznych potomków Nemanjiciów), są formą literackiej popkulturowej „biografii fantomowej", rywalizującej w przestrzeni popkultury z biografią oficjalną. Mistyfikacje pseudohistoryczne zachowują tu formalny związek z dokumentacją historyczną, lecz dopuszczają wtręty psychologii popularnej (np. wątek szaleństwa). Tak więc zmodyfikowana genealogia Lazareviciów i Brankoviciów, to

znańskie studia slawistyczne", Poznań 2011.

[10] „Nieważne jest, o czym jesteśmy informowani, jaka jest waga i istotność tajemnic, które są nam zdradzane, ale poczucie, iż należymy do wspólnoty tych, którzy wiedzą, przekonanie, że inni wiedzą tyle, ile wiem ja", M. Krajewski, op. cit., 168.

[11] I. Bjelica, *Tajne vladara serbskih,* Beogrd, 2002, 77.

z jednej strony rewizja kulisów bitwy kosowskiej (dezawuowanie negatywnej legendy „zdrajcy jako bohatera"),[12] czy „uzupełnianie" kanonu serbskiej epiki bohaterskiej (biografie fantomowe kobiet u szczytów władzy), z drugiej - postępujące podważanie oddziaływania legendy narodowej. Tezy „projektowania historii" w prozie pseudohistorycznej Bjelicy: *Tajni život slavnih Srpkinja, Kraljice serbske, Tajne vladara serbskih*[13] (w których relatywizuje dzieje Serbii i Serbów w parodii legendy narodu i przez odniesienia do legend ludowych, latopisarstwa i hagiografii), osnute są na fantazmacie o domniemanym życiu Serbów w sporze z własnym losem historyczno-metafizycznym.

Dezawuowanie mitu bitwy kosowskiej jako konstytutywnego elementu konstruowania tożsamości narodowej Serbów (klęska militarna i moralne zwycięstwo) oraz „wiecznej pamięci" o własnej tożsamości z przesłaniem dla współczesnych, dokonuje się tu przez praktyki (re)mitologizacji. Użycie narracji legendarnej jako konwencji pseudohistorycznej to swoiste „alibi" dla manipulacji prawdą historyczną; pisarka równoważy ją strategią naukową archiwistki, dokumentalistki i badaczki historii. Obnażanie serbskich dziejów od czasów średniowiecza (przez „analizę" ustnych podań przedstawianych jako odsłanianie „tajemnic rodu Nemanjiciów, Hrebeljanoviciów, Obrenoviciów i Karađorđeviciów"), służy jako przekaz dla współczesności, gdy z perspektywy obiektywnej, z dystansu historycznego i na podstawie odkrytych dokumentów, dokonuje się „odkłamywanie" rodzimej historii przez ujawnienie „wersji nieznanej". To trik popkulturowego „zastąpienia" wersji oficjalnej zdarzeń, przez dostęp do innych źródeł. Proces ten został zaprojektowany jako zaprzeczanie legendzie językiem legendy, ale jest to równocześnie uprawnianie myślenia legendarnego w nowych formach (i przez związek z myśleniem spiskowym). W centrum tego projektu znajduje się legenda tożsamościowa Serbów (serbskości), przedstawiana w aspekcie ajtjologii i aksjologii, dla celów współczesnej komunikacji i w służbie (współczesnej) polityki.[14] Dlatego legendzie kosowskiej konstytuującej serbskie legendarium narodowe i wspólnotę wartości (Zieliński 1998), proza pseudohistoryczna Bjelicy przeciwstawia legendę negatywną.

---

[12] Mit kosowski Bjelica nazywa „spiskiem nad spiskami''. W powieści *Tajne vladara serbskih* autorka „obnaża" spisek nauki w konfrontacji z serbską literaturą epoki średniowiecza, odpowiedzialną za mitologię narodową utrwaloną w „dokumentach" n.t wydarzeń bitwy kosowskiej: Żywot św. Stefana despota serbskiego**,** Słowo miłości księżnej Jefrosinji, Słowo pochwalne księciu Lazarowi mniszki Jefemiji, Napis na słupie kosowskim oraz Napis na zasłonie monasteru Hilandar. Wymowę dokumentów pisanych uzupełniają cytowane tu żywoty średniowiecznych arhiepiskopów i patriarchów serbskich. Weryfikacja historyczna literackich źródeł mitu kosowskiego, por. Bogusław Zieliński, *Serbska powieść historyczna: studia nad źródłami, ideami i kierunkami* rozwoju*,* Poznań 1998.

[13] We wstępie do powieści narratorka deklaruje, iż jest to „alternatywna refleksja" o bitwie kosowskiej i epoce, która po niej nastąpiła (Bjelica 2002: 7).

[14] Sytuację polityczną w Serbii schyłku lat 90. XX wieku proza Isidory Bjelicy sprowadza do sporu historii z mitologią. Jej diagnoza aktualnej sceny politycznej („nieustannie w podziałach, w sporach"), polega na rozstrzyganiu, kto jest „Obiliciem", a kto „Vukiem Brankoviciem**"** (*Tajne vladara serbskih,* 2002): „Realistyczna ocena epoki kosowskiej i pokosowskiej (w dziejach Serbii JD) jest równie skomplikowana, jak zrozumienie, kto jest zdrajcą, a kto bohaterem, czy Miloszewić, czy Kosztunica, czy Đinđić to good, czy bad gay?" (*Kraljice serbske*, 2001, 19); „Dzisiaj, kiedy w internecie można przeczytać rozprawy na temat tego, czy Miloszewić to „król Lazar", czy „Vuk Branković", i czy Đinđić w ciągu nocy dał radę przekształcić Miloszewicia z „Vuka" w „Lazara", a siebie w „Vuka", stało się jasne, na ile symplifikacja przeszłości doprowadziła do symplifikacji przez nas, naszej współczesnej sceny politycznej i jej aktorów, a także do tego, że z trudem znajdujemy wyjście z nekrofilskiego labiryntu, w który nas wtrącono (*Tajne vladara serbskih,* 2002, 8-9). Cytaty w przekł. JD.

W instrukcji literackiej „obsługi rzeczywistości" Isidora Bjelica stosuje prowokacje popkulturowe: szczegóły obyczajowe w powieści *Kraljice serbske* (2001), służą szokowaniu „prawdą" rodzimej historii i podważaniu ustnej interpretacji serbskiej heroiki. W kontrze do „tradycji ludowej" powieść wprowadza fantastykę historyczną; historii zmitologizowanej przez legendę folkloru przeciwstawia konwencję pseudo-monarchiczną ujawnianych medialnie „tajemnic royalsów." Negatywne legendarium skandalicznych tajemnic dynastycznych (dezawuowanie mitów politycznych w porządku genealogii), inicjuje legenda ludowa o niegodnym króla pochodzeniu Lazara, a dalsze „ujawnianie tajemnic" Nemanjiciów to podważanie mitu założycielskiego serbskiej dynastii narodowej (kulisów koronowania pierwszego serbskiego króla, Stefana Pierwokoronowanego i pozbawienia władzy króla Vukana; oślepiania bliskich krewnych, pretendentów do tronu serbskiego, np. Stefana Deczańskiego oślepionego przez króla Milutina; „skandalicznej" miłości Rastka Nemanjicia, Sawy serbskiego do bratowej, królowej Eudokii; motywów rywalizacji wielmożów serbskich o sukcesję jako przyczynach rozdrobnienia terytorium średniowiecznej Serbii i ujawniania międzynarodowych kontekstów polityki Serbii okresu średniowiecza). Antidotum na „niewłaściwą" biografię polityczną serbskich królów, stanowią biografie fantomowe królowych na serbskim tronie. Tu również ważną rolę odgrywa legenda negatywna (np. legenda „znienawidzonych przez naród" serbskich władczyń, czy fama o cudownym macierzyństwie królowej Jeleny i jej nielegalnym pobycie na górze Athos), ponieważ gdyby nie ukryte motywy biograficzne (polityczne), „historia, a być może i serbska cerkiew, wyglądałaby zupełnie inaczej" (Bjelica 2001: 52).

Redefinicję myślenia mitycznego kontynuuje powieść *Tajne vladara serbskih* (2002), przez „korektę" mitu o rzekomej zdradzie króla Lazara przez Vuka Brankovicia podczas bitwy na Polu Kosowym i upowszechnienie „prawdy" o tym, że był on jedynym zwycięzcą w tej bitwie (wskutek (re)interpretacji Branković ma się stać celebrytą, współczesną serbską super star). „Odkłamanie" historii dokonuje się przez kompleksową analizę ustnego przekazu o bitwie kosowskiej i rozróżnienie w nim „substratu" historycznego, mitycznego i teologicznego. Tak rozumiana rekonstrukcja ma być rzetelną analizą procedur myślenia spiskowego (por. Gutowski 2016). Przez odwołanie do źródeł historycznych narratorka-badaczka historii, podaje obszerny kontekst dla wyjaśnienia sytuacji w państwie serbskim XIII wieku i okoliczności przygotowań do bitwy (przedstawione w tzw. epice kosowskiej), które szeroko komentuje i wyjaśnia, i którym jednocześnie zaprzecza i ośmiesza je, m.in. przez odwołania do legend tureckich. To trik na użytek współczesnego serbskiego audytorium, które „wydaje osąd" powierzchownie, przez analogię do podań ludowych, okazjonalnych przemówień na świętego Vita i etykiet na bombonierkach[15]. Dane genealogiczne (czerpane z latopisarstwa) traktuje się jako wprowadzenie do rozważań na temat psychologii narodu i odsłaniania kulisów „narodowej" racji stanu.

Taktyka ponownego naukowego analizowania źródeł do tematyki kosowskiej polega tu także na dezawuowaniu rzekomego „spisku historyków" (wątek ten narracja rozwija i obszer-

[15] Bjelica 2002, 14

nie dezawuuje, jako kluczowy „przyczynek" do mentalności Serbów). Ponownie jednak ponad historiografią dominuje tu historiozofia: w oparciu o opiniowanie Serbów w źródłach tureckich, narratorka materiał porównawczy „weryfikuje" negatywnie, a nawet formułuje tezę o fałszowaniu faktów historycznych przez oficjalną serbską historiografię pod wpływem podań ludowych (przejaw myślenia spiskowego). Bjelica prowadzi swoją prezentację tematu stylem popularno-naukowym, nad „naukowością" góruje komunikacyjność i „informacyjność medialna" (a więc formy racjonalności subiektywnej), to oczywista imitacja fabularyzacji źródeł (Zieliński 1998).[16]

W studium pseudonaukowym *Potencjalny potomek Obilicia* („Mogući potomak Obilićev"), fantastyka historycznopolityczna Isidory Bjelicy przemawia językiem famy. W tej „najdziwniejszej opowieści o potomku Obilicia", gdzie tajemnica ostatniego Hrebeljanovicia została rozwinięta w sensacyjny wątek o następcach ostatniego suwerennego władcy Serbii średniowiecznej, Bjelica parodiuje mit serbskiej genealogii opartej na heroiczności, którą opowiadanie przedstawia według schematu śledztwa prowadzonego *ad absurdum*. W centrum domniemań n.t. serbskiej genealogii dynastycznej znajduje się (zagubiony, odnaleziony i tragicznie zgładzony na serbskiej prowincji) „nowy Obilić", Stefan Uroševič, August Waleczny von Lazar. (Nie)prawdopodobieństwo wiekopomnego odkrycia „zmistyfikowanej" linii genealogicznej europejskiej arystokracji w osobie „serbskiego księcia" Eugena (Lazar) de Černuki-Lazarević-Hrebeljanović, który jako porucznik Černuki dokumentuje swoje pretensje do tronu zaświadczeniem psychiatry, zostaje ostatecznie potwierdzone**.** Ponownie narracja w stylu sensacyjno-szpiegowskim, operuje genealogią ośmieszającą: o autentyczności rzekomych potomków zaświadcza strywializowane kryterium genealogiczne (nadawanie imion według serbskiej tradycji dynastycznej). Tak więc, odziedziczony po przodkach i „umiędzynarodowiony" wizerunek Serbii XX-wiecznej, wystylizowany zgodnie z iluzjami imagologii w pop-kulturowej „rekonstrukcji" obyczajów następców serbskiego tronu, nagłośnionej w europejskiej recepcji Serbii, genealogicznie obciąża ją i kompromituje jej pretensje do europejskości (aluzja do narracji plotkarskiej z użyciem mitu bohaterów kosowskich Miloša Obilicia i księcia Lazara oraz skandalizującej narracji o Serbii jako Rurytanii).

Popkulturowa gra konwencją „powrotu do przeszłości", polegająca na korygowaniu (destruowaniu) legendarnej geo(bio)grafii Serbów w powieściach pseudohistorycznych: *Tajni život slavnih Srpkinja* (1997), *Kraljice serbske* (2001) oraz *Tajne serbskih vladara* (2002),

---

[16] Autorka obszernie „rekonstruuje" proces dyfamacji Vuka Brankovicia w odwołaniach do latopisarstwa, chronografii i genealogii rodów serbskich władców oraz opracowań uznanych historyków rodzimych i obcych, również przez cytaty literatury serbskiej (epiki bohaterskiej i powieściopisarstwa historycznego), por. weryfikację pamięci kulturowej o Vuku Brankoviciu w serbskiej literaturze, Zieliński 1998. Użycie mitu kosowskiego dla diagnozowania współczesnej polityki w Serbii to dalsza mitologizacja mitem; w odniesieniach do serbskiej epiki bohaterskiej Bjelica ośmiesza „legendarne" pochodzenie i „myślenie folklorystyczne" Serbów: „nasz naród bardziej wierzył i wierzy w podanie ustne niż w pisany dokument, w plotkę niż w fakt. Ufa raczej „kronice wypadków" niż poważnym tekstom historycznym" (Bjelica 2002: 11). Wątek infamii Vuka Brankovicia, władcy historycznego Kosova, Bjelica łączy ze współczesną geopolityką: „możliwe, że jego terytoria (stale będące w centrum kryzysu) dziś są oderwane (od Serbii JD), dopóki nie zostanie naprawiona wobec niego historyczna i narodowa niesprawiedliwość" (Bjelica 2002: 232). Taka aluzja do Kosowa jako dzielnicy państwa serbskiego, to klisza myślenia populistycznego, medialnie „gorący temat".

podlega dalszym transformacjom(deformacjom) historii, zmarginalizowanej i sparodiowanej również w kolejnych powieściach Isidory Bjelicy – zlokalizowanych we współczesności (*Tajna knjiga, Tajna Titovog kreveta*).

Polityczne archiwum X

> Naród ma swoje priorytety, a to oznacza ochronę jego najważniejszych, najbardziej wpływowych i najzdolniejszych synów i córek, którzy słusznie otrzymują miejsce w alei zasłużonych obywateli, pomniki, po których pstrzą gołębie, i szerokie ulice nazywane ich imieniem[17]

Powieści Isidory Bjelicy zafiksowane na teoriach spiskowych przyniosły autorce znaczną rozpoznawalność, a jej twórczości - popularność. W dobie transformacji ustroju i rozrachunków politycznych w Serbii postjugosłowiańskiej, fabuły operujące chwytami „białej księgi", dziennikarskiego śledztwa, ujawniającego „przecieki" z dokumentacji jugosłowiańskiej Służby Bezpieczeństwa n.t. danych wrażliwych komunistycznych „celebrytów" (*Tajna knjiga*), czy obnażanie jugosłowiańskich inspiracji europejskich spisków i zamachów politycznych (*Tajna Titovog kreveta*), stanowią uzasadnienie podjęcia tematów tabu i popkulturowego stylu narracji serbskiej pisarki. W repertuarze zabiegów fantastyki (geo)politycznej Bjelicy znalazła się podróż do przeszłości europejskiego ruchu komunistycznego, podjęta na tropie zmistyfikowanej biografii Tity i powiązana z imaginarium nowszej historii politycznej komunistycznej Jugosławii. W powieści *Tajna Titovog kreveta* (2009), sensacyjno-(szpiegowsko)kryminalna fabuła, osnuta na motywach powieści Agaty Christie *Zabójstwo w Orient-ekspresie*, zlokalizowana w Stambule (sypialnia Tity w stambulskim hotelu Pera palace), „dezawuuje" matactwa polityczne bałkańskiej polityki okresu I i II wojny światowej: fałszowanie dokumentów dyplomatycznych, „ujawnianie" materiałów szpiegowskich, domniemanej prywatnej korespondencji, czy doniesień „świadków". Literackie śledztwo na tropie spreparowanej biografii Tity (w modelu bałkańskiego barbarogeniusza, asa międzynarodowego wywiadu i mistrza wizerunku), uprawnia zastosowanie wątków kryminalno-sensacyjnych: fantomowej biografii politycznej w procesie rekonstrukcji oraz odsłanianie kulisów operacji dokonywanych na faktografii.

Zabieg dezawuowania mitów nowszej polityki Jugosławii/Serbii w konwencji rekonstrukcji „prawdziwej biografii", został również użyty w narracji spiskowej w powieści *Tajna knjiga* (2008). Opowieść sensacyjno-kryminalną zapowiada chwyt otwierania archiwum jugosłowiańskiej Służby Bezpieczeństwa. Otwarte *dossier* intelektualnej elity Jugosławii od II wojny światowej do czasów jej politycznej transformacji, to zalążek „nowej mitologii politycznej". *Tajna księga* Bjelicy ujawnia kulisy narodowej mitologizacji Tity, politycznego awansu komu-

[17] I. Bjelica, *Tajna knjiga*, Beograd 2008, 73.

nistycznych partyzantów Josipa Broza, kompromitujące tajemnice zarządców socjalistycznej kultury i karier na styku władzy i biznesu: „To jest księga tajemnic i księga prawdy, która była dostępna tylko nielicznym, w ten sposób tajemnice wkraczają do jawności”[18]. Ponownie zastosowana przez Bjelicę-dziennikarkę „informacyjność medialna”: brutalne kadrowanie dla efektu prowokacji i kulisy publicznego ujawniania w mediach danych wrażliwych, czy procedur kariery jugosłowiańskich „resortowych dzieci”, mają oswajać publiczność z miejscową „dramaturgią sukcesu”. Dla zwiększenia atrakcyjności swych dziennikarskich rewelacji, Bjelica upozowała narrację według klisz językowych pokultury.

Popkulturowe „wyzwolenie z polityki”

> Zainteresowanie życiem prywatnym osób publicznych jest nie tyle fascynacją ich osobowością, czy działaniami, ile raczej zaciekawieniem tajemnicą, która uczyniła ich powszechnie znanymi[19]

W powieści *Apostoli urbanog Beograda* (2001), Isidora Bjelica proponuje „powrót do przeszłości” Jugosławii pod auspicjami prozy fenomenologicznej. Pisarka przedstawia stolicę federacyjnej Jugosławii w konwencji „zamerykanizowanej”, jako socjalistyczne centrum kultury.[20] Autorka „z pamięci” kompletuje leksykon popkultury, ponowoczesną powieść ułatwiającą interpretację nowszej historii Jugosławii przez opisanie „miejskiej geografii” Belgradu i odsłonienie jego popkulturowej ezoterii. Ujawniając kulisy modernizacji jugosłowiańskiej stolicy, „rówieśniczka epoki” ukazuje rzeczywistość alternatywną Belgradu; świat paralelny do amerykańskiego i upozowany na uwielbiany model, „lepszy Belgrad” ze wspomnień celebrytów i uprzywilejowanych.

Prezentując kody kultury „Belgradu jako Jugosławii” u schyłku lat 90. XX wieku, powieść ewokuje nowoczesną stolicę sztuki, a chwyt narracji dziennikarskiej (wywiad z celebrytami), przedstawia miasto tropem tajemnic znanych belgradzkiej „złotej młodzieży”. Patronat idola popkultury Andy Warhola oraz Paula Morriseya, reżysera studia filmowego ART Factory, gwiazdy amerykańskiego pop-artu i symbolu kontestacji amerykańskiego establishmentu, staje się literackim „projektem” Bjelicy ukazania nowoczesności jugosłowiańskiej sztuki, językiem popkulturowej intersemiotyczności (muzyka-film-performans). Świat YU-popkultury przedstawiany w konwencji „globalnej wioski” to świat anegdot i plotek o celebrytach.[21] Dominuje

---

[18] Bjelica, *Tajna knjiga*, 17.

[19] M. Krajewski, op. cit., 183.

[20] Tekst belgradzki miasta jako centrum jugosłowiańskiej kultury okresu międzywojennego, por. J. Sujecka, *Ikona domu*, Warszawa 2001. Imaginarium Belgradu, wystylizowanego na jugosłowiańską metropolię sztuki czasów Tity, por. m.in. J. Denegri *Devedesete: teme srpske umetnosti 1990-1999*, Novi Sad 1999; R. Vučetić, *Koka-kola socijalizam. Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka,* Beograd 2012; D. Đorđević, *Ideje konceptualne umetnosti u savremenoj srpskoj književnosti 1960-2010*, Beograd 2016.

[21] Językiem globalnych klisz popkulturowych powieść Bjelicy przedstawia trop „Belgradu dla uprzywilejowanych”, gdy celebryci różnych nurtów muzycznych przeprowadzają rewolucję w wymiarze

tu narracja o scenie muzycznej titowskiej Jugosławii, gdy „muzyka zastąpiła kościół", a rock and roll obalił tabu obyczajowe i brawurowo wyzwolił energię młodości. Sensacyjna konwencja narracyjna („bez incydentów nie ma sensacji, a bez sensacji nie ma luksusu", s. 37), odpowiada strategii tabloidowego opisania Jugosławii i Belgradu w procesie tranzycji „ze wsi do miasta", której symbolem stały się centra młodzieżowej kontrkultury i muzyczna nowa fala w Jugosławii (z głośnymi nazwiskami celebrytów Olivera Mandicia, czy Gorana Bregovicia oraz elektryzującymi publiczność zespołami: Maljčiki, Električni orgazam, „jugo-Bitelsi" Idoli, czy Bijelo Dugme).

Rekonstrukcja sceny kultury ówczesnej Jugosławii (fascynacja filmem, fotografią, happeningiem, pop-artem, body-artem), stanowi swoisty kontrapunkt do rzeczywistości politycznej czasów jugo-komunizmu ukazanej stylem „informacyjności medialnej". Chwytem agresywnego dziennikarstwa schyłku lat 90. XX wieku, narratorka - dziennikarka muzyczna (porte-parole Bjelicy) w tle wywiadu z celebrytami, pokazuje „podszewkę" skandali w Jugosławii epoki Tity. To szczególnie wyraźne w stylu narracji: skracaniu dystansu (strategia „ze światem na ty"), użyciu trików tabloidowych (plotki, anegdoty, ekscesy) i języka angielskiego jako kodu pokoleniowo-środowiskowego belgradzkiego high-lifu.

W imaginarium *political fiction*: transgresje narracji spiskowej w prozie pseudohistorycznej Svetislava Basary

> Nasza historia została utkana z kłamstwa. Na początku to kłamstwo nas (po)łączyło. Dało nam ogromną siłę. Ale z czasem, ponieważ zgromadziliśmy się wokół czegoś, co nie istnieje, zaczęliśmy się rozchodzić. Dzielić się. Rozpadać się.[22]

Twórczość Svetislava Basary przedstawia region Bałkanów (Serbię/Jugosławię) jako określony model geo-historii, gdzie geografią polityczną „zarządza" geografia fantastyczna przez permanentną re- i dekonstrukcję oficjalnych diagnoz geopolityki. W powieściach zaaranżowanych antyutopijnie (m.in. *Fama o biciklistima, Ukleta zemlja, Srce zemlje, Uspon i pad Parkinsonove bolesti, Mein Kampf, Dnevnik Marte Koen*), w metaforycznie wystylizowanych konstrukcjach rzeczywistości świata, pozach i poglądach bohaterów, czy komentarzach narracyjnych, a szczególnie w imaginariach Bałkanów, pisarz stosuje triki konspiracjonizmu i serbski los przedstawia jako „przekleństwo narodu serbskiego" (powieść *Početak bune protiv dahija* to „sarkastyczno-ironiczna saga o przekleństwie narodu serbskiego"). Geopolityczne fantazmaty jugosfery (I, II i III Jugosławii, Serbii jugosłowiańskiej i postjugosłowiańskiej),

lokalnym i na szczyt popularności pną się: „geniusz muzyczny" Oliver Mandić, Srle Panker, „Bajron serbskiej postmoderny", Srđan Saper, „serbski Lenon", czy Kosta Bunuševac, „Don Juan belgradzkiego Hollywoodu". Rekonstrukcja sceny kultury Jugosławii obejmuje również trop literacki, intertekstualny i autointertekstualny (jako forma popkulturowej autoprezentacji).

[22] S. Basara, *Dnevnik Marte Koen,* w: idem*, Nova srpska trilogija*, Beograd 2016, 188.

przez które narrator ukazuje wiecznie żywy wpływ bałkańskiej mitologii na świat realny Bałkanów,[23] zwykle umieszcza rzekomo w „innej przestrzeni" (Foucault 2005), a alternatywny obraz świata wiąże z możliwościami literackiego kreowania rzeczywistości, w której iluzję i realność łączy trzecia iluzja - interpretacja (Basara 1995: 160). Do takiej wizji świata uprawniają współczesne teorie spiskowe.

Adaptacji narracji kultury popularnej w postaci spopularyzowanych przez nią wątków dyskursu politycznego, w prozie pseudohistorycznej Svetislava Basary sprzyja zastosowanie odpowiednio zaaranżowanych chwytów fantastyki spekulatywnej, zgodnie z mechanizmami myślenia spiskowego (oficjalność/nieoficjalność, jawność/niejawność), dla postmodernistycznych kreacji form myśli politycznej: ufantastastycznienia rzeczywistości politycznej, mitologizacji mitu politycznego, czy biograficzności interpretowanej jako biografia fantomowa. Teorie polityczne pisarz modeluje w tezach stylizowanych filozoficznie i quasi-religijnie, które służą podkreślaniu popularnych znaczeń apokaliptycznych, odnoszonych do regionu bałkańskiego (np. w obrazach zagrożenia, chaosu, wojny, upadku).[24] Geopolityka staje się „nową serbską mitologią" w projekcie geo(bio)grafii rozpisanej na trzy pseudohistoryczne powieści heroiczne Basary (*Početak bune protiv dahija, Uspon i pad Parkinsonove bolesti, Dnevnik Marte Koen*), gdzie do ewokowania popkulturowej fikcji politycznej zostały zaaranżowane geografia i biografia fantomowa, fantazmaty pseudomitologii i imaginaria *political fiction*. *Nova srpska trilogija* (2016), ze względu na odniesienia intertekstualne,[25] może być interpretowana jako „projekt polityczny", definiowanie nowego kanonu „Serbii jako projektu politycznego." Imaginaria serbskiej geografii politycznej w formach hybrydycznych: utopii/antyutopii/dystopii, zostały przeredagowane jako nowa chronologia, nowa wykładnia historii i nowa redakcja pseudo-historycznego dyskursu o „serbskim losie". W fantazmatach historii Serbii XIX-wiecznej (*Početak bune protiv dahija*) oraz rekonstrukcji/dekonstrukcji mitu komunistycznej Jugosławii (*Uspon i pad Parkinsonove bolesti* i *Dnevnik Marte Koen*), projekt Basary podważa serbską „tradycję heroiczną" (narodowy mit polityczny), a przez manipulacje teoriami spiskowymi (triki „biografii, która zabija", ruchomość przestrzeni,[26] koncepcję literatury jako wykład geopolityki w ruchu), dokonuje się przemodelowanie i utrwalenie obrazu kraju w posthistorii.

---

[23] Por. J. Dziuba, „Bałkany wiecznie żywe". *Kulturowo-polityczny obraz Bałkanów w dramaturgii i teatrze Svetislava Basary*, w: *Bałkany w Europie od starożytności po współczesność*, red. A. Marchewka, D. Paździerski, Gdańsk 2024.

[24] K. Kowalski, *Europa: mity, modele, symbole*, Kraków 2002.

[25] „Nowa serbska trylogia" Basary włącza się w szereg intertekstualny serbskiej prozy wojennej i politycznej, modelującej mit heroiczny, m.in. *Srpska trilogija* (1937) oraz *Velika zabuna* (1952) Stefana Jakovljevicia, *Srbija jača od smrti: druga srpska trilogija* Dragutina Dimitrijevicia Apisa (1970), czy *Srpska trilogija: babilonijada* Vule Žuricia (2012). Polityczne konteksty powieści Basary *Wzlot i upadek choroby Parkinsona* przedstawiła Sylwia Nowak-Bajcar, *Języki kryzysu. Patografie w najnowszej prozie serbskiej,* „Porównania" 2021.

[26] „Zawsze znajdujemy się w konkretnej przestrzeni, to znaczy w miejscu, w którym jesteśmy, uwzględniając też jego horyzont. Ale właśnie ta realna przestrzeń skazana jest na łaskę przypadku, ponieważ starania służby bezpieczeństwa koncentrują się na systemie wirtualnej teorii, która obowiązuje tylko na mapach geograficznych i nigdzie indziej", Svetislav Basara, *Uspon i pad Parkinsonove bolest*i, Beograd 2016, s. 91.

Rozpisana na trzy „traktaty" pseudo-historyczne, „nowa serbska trylogia" w parodystycznych odwołaniach do serbskiej mitologii narodowej, kontestuje oficjalną chronologię historyczną[27] ustanawiając prymat chronologii historyczno-literackiej serbskiej literatury (jako nowelizowanie kulturowo-literackiego kanonu przez jego parodię).[28] Poszczególne powieści trylogii (wydane wcześniej jako oddzielne utwory), aktualnie stanowią swoisty kontrapunkt do współczesności Serbii przełomu XX i XXI wieku. Przedstawiając serbskie powstanie przeciw Turkom początków XIX wieku zgodzie z autorytetem mitologii ludowej (ustnej matrycy literackiej serbskiej epiki bohaterskiej) jako nowy „początek dziejów" Serbii, jej nową „mitologię narodową", powieść *Početak* inicjuje pokulturowy remix rodzimej historii. Literacka wersja „buntu przeciw uzurpatorom" to historia alternatywna; strategia retrospekcji i aluzyjnie zaaranżowanej "współczesności historii", zostały użyte dla pointowania serbskiej mentalności jako „uwięzienia w historii". Legenda heroiczna wprowadza w powieści „retusz" rodzimej historii i operuje **c**hwytem nieoficjalności(niejawności), który pisarz powtórzy w kolejnych częściach trylogii. W procesie postmodernistycznej korekty „przeszłości w przyszłości" i jej dezaktualizacji przez dezawuowanie mitów epoki XIX, XX i początków XXI wieku, powieść *Uspon i pad Parkinsonove bolesti*, stosuje reinterpretację jednego z ważniejszych mitów politycznych (powracających w „spiskowo" zorientowanej twórczości Basary); przedstawia dzieje komunizmu w Jugosławii jako „wzlot i upadek" ideologii **t**itoizmu (jednocześnie „wzlot i upadek" mitu). Trzecia powieść trylogii, powieść *Dnevnik Marte Koen*, to popkulturowa „rekonstrukcja" mitu jugosłowiańskiego komunizmu. Jako jego „geneza" i „postscriptum", stanowi odniesienie do mitu jugo-komunizmu, równie destruktywnego dla terytorium jugosłowiańskiego, jak dla Serbii jej mit heroiczny. Repetycja historyczna rewolty politycznej Serbii/Jugosławii XIX-XXI wieku ma określone uzasadnienie literackie: projektowana w powieści *Početak bune protiv dahija* geografia pseudohistoryczna Serbii jako terytorium powstań narodowych, to nie tylko „rewizja" mitów powstańczych XIX w, ale również swoisty literacki „imprinting" lokalnej geopolityki: „pamięć historyczna" powstań narodowych odżywa w wojnie lat 90. XX wieku, jako IV powstanie narodowe. Umożliwia to obserwację terytorium Jugosławii w planie geopolityki Europy XX-wiecznej oraz obrazu I i II wojny jako walki o jej suwerenność w nowym światowym ładzie politycznym.[29]

---

[27] Ciekawa jest chronologia edytorska powieści należących do „nowej serbskiej trylogii": *Uspon i pad Parkinsonove bolesti* (2006), *Dnevnik Marte Koen* (2008), *Početak bune protiv dahija* (2009).

[28] Na ten temat, por. Maria Dąbrowska-Partyka, *Tradycja, klasycy, kanon. O współczesnych rewizjach wartości w obrębie literatury serbskiej,* w: *W poszukiwaniu nowego kanonu. Reinterpretacje tradycji kulturalnej w krajach postjugosłowiańskich po 1995 roku*, red. M. Dąbrowska-Partyka, Kraków 2005; Dorota Gil, *Prawosławie, historia, naród: miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*, Kraków 2005.

[29] Historyczne, polityczne, etniczne i mentalne procesy dyspersji państwa jugosłowiańskiego oraz jego transformacji w mitologii narodów bałkańskich przedstawił Trajan Stojanović. Pisarz dezawuuje sytuację polityczną regionu bałkańskiego w geopolitycznej strategii „odkrywania Bałkanów" i analizuje formy „ruchomej" geopolityki regionu w percepcji Europy, por. T. Stojanović, *Balkanski svetovi: prva i poslednja Evropa*, Beograd 1995.

Z imaginarium mitologii narodowej: gry biograficzne w prozie Vule Žuricia[30]

Zabiegi biograficzne w prozie Vule Žuricia służą (dez)informacyjności śledczej; ujawnianiu motywów politycznych i obnażaniu archetypów jugosłowiańskich gier wojennych. Przy użyciu fabuł z odniesieniami politycznymi, lokowanymi w rozbudowanym kontekście kulturowo-literackim, serbski pisarz dokonuje wtajemniczenia w kulisy tego, „kto jest kim w beczce prochu pod domem na gościńcu".[31]

Biografia fantomowa Tity, superbohatera narodów i narodowości Jugosławii

> Na wyspie wiecznego lata, na kawałku kamienia, ziemi i lasu, otoczonym zawsze spokojnym morzem, notorycznymi obserwatorami byli strażnicy[32]

W powieściowej retro-narracji Vule Žuricia wyróżnia się popkulturowa remitologizacja titowskiej Jugosławii (mit polityczny Tity), którą serbski pisarz przedstawia w imaginariach zbiorowej wyobraźni, np. jako sensacyjną biografię bohatera.[33] Biografia fantomowa Tity modelowana w warunkach walki ustrojowej w Jugosławii podtrzymuje mit wojownika narodu (z użyciem partyzanckich kryptonimów i pseudonimów Tity), który w wielu powieściach Žuricia staje się wątkiem wędrownym.[34] Tak też funkcjonuje popkulturowo wystylizowany wycinek (super)biografii Tity, bohatera „supernarodowego" w powieściach: *Crne ćurke: kiosk-roman/ Druga knjiga crnih ćurki, Republika Ćopić: narodnooslobodilački roman u devet ofanziva, Narodnjakova smrt. Melo(s)drama, Tigrero. Roman(i) s protezom* i in.

Trop popkulturowej polemiki z oficjalną biografią Tity kontekstualnie rozwija dwuczę-

---

[30] Gry biograficzne Žuricia charakteryzuje Ala Tatarenko, Blizanci, dvojnici, imenjaci: provid sličnosti i različitosti, *Polja* 2011, br. 472.

[31] V. Žurić, *Tigrero, roman(i) s protezom*, Beograd 2005, 53. Cytat jest kontaminacją znanych fraz na temat Bałkanów, skrótowo ukazujących negatywne skojarzenia z regionem.

[32] V. Žurić, *Crne ćurke: kiosk-roman*, Beograd 2006, 139.

[33] Proza Žuricia rozwija wątek sensacyjno-spiskowy w różnych formach biograficznych, m.in. fantazmat partyzanta Nikoletiny Bursacia, literackiego bohatera prozy wojennej Ćopicia, jako alter ego pisarza w powieści *Republika Ćopić* (2015), z kolei powieść *Nedelja pacova: partizanski krimić* (2010) wprowadza „kryminalno-gangsterską" relację o tajemniczym zabójstwie partyzanta Nikoletiny Bursacia w miejscowości Jajce, wojennej bazie jugosłowiańskiej partyzantki komunistycznej Tity. W powieści *Narodnjakova smrt* (2009), biografia Miladina Bursacia została pokazana w konwencji telenoweli.

[34] Wydarzenia polityczne Jugosławii czasów Tity, pisarz rekonstruuje w tomie opowiadań *Tajna crvenog zamka* (2015). Tajemnice epoki w opowiadaniach z politycznym wątkiem jugosłowiańskim autor przedstawia w wymiarze biografii fantomowych bohaterów jugo-komunizmu zarówno czasów heroizmu partyzanckiego z udziałem Tity i jego towarzyszy broni, jak i okresu przemiany ustrojowej w Serbii postjugosłowiańskiej. Tytułowe opowiadanie przedstawia ideę „czerwonych zamków" jako metaforę instalowania władzy komunistycznej i nowego ustroju. Podobnie „rewolucyjny" charakter ma biografia fantomowa komunistów (m.in. Tity, Aleksandra Rankovicia, Veselina Masleśy) oraz komisarzy ludowych Jugosławii (*Đilasov broj*). Na tle wojenno-rewolucyjnych dokonań komunistów Jugosławii wyróżnia się biografia Josipa Broza – Tity (*Sretna Nova 41*). Biografię polityczną Tity z perspektywy resentymentów politycznych schyłkowej Jugosławii, przedstawia opowiadanie z wątkiem gułagu na Nagiej Wyspie (*Pelno me sam*). Konteksty polityczne Jugosławii międzywojennej (z ideą jugosłowiańską w tle) zostały rozpisane w biografiach fantomowych znanych jugosłowiańskich pisarzy: Miroslava Krleży, Ivo Andricia, Sandora Gjalskiego, Bory Stankovicia, Stanislava Vinavera (*Agramerski domino* oraz *Gavrilov princip*). Z kolei wątki politycznych rozrachunków okresu rozpadu Jugosławii podejmuje „turizmoreska" *Mladić na Tasosu*.

ściowa powieść-fantasmagoria *Crne ćurke*: kiosk-roman/*Nova knjiga crnih ćurki* (2006). Wizerunek Marszałka, tak popularny w życiu Jugosławii i jej „narodów i narodowości", został spleciony z wątkiem spiskowym (szpiegowski fantazmat o przywódcy zagrożonym przez międzynarodowy terroryzm). Również powieściowa kontynuacja *Druga knjiga crnih ćurki* przedstawia wątek biografii Tity językiem popkulturowej trywializacji, jako popularny fantazmat osnuty na odniesieniach do publicznych aktywności Tity i Jovanki Broz (udział w przedstawieniach teatralnych, festiwalach folkloru, koncertach został w powieści spleciony z wątkiem zamachu). W biografii politycznej Tity, w opozycji do biografii oficjalnej, Vule Žurić przedstawia również kontrowersyjny wątek jego politycznej rozprawy z opozycją ustrojową. Zatarte dane geograficzne i nazwiska znaczące w powieści *Crne ćurke* (tajemnica pochodzenia bohatera i politycznej działalności jego ojca, przywódcy oddziału Crne ćurke), to zawoalowany trop do okrytego tajemnicą, właściwego sensu opowieści: osadzonego w realiach oficjalnej Jugosławii (chociaż w nich ukrytego), wątku jugosłowiańskiego Gułagu (Goli otok). Zabieg fabularnego suspensu uzasadnia trik literackiego aneksu do powieści (wątek niejasny w narracji I części powieści zostaje wyjaśniony w II części, przez incydent z życia bohatera; wkroczenie w polityczną aktywność zakazanego oddziału, kiedy „uciekając ze Złotej Zatoki, trafia na Goli otok", *Crne ćurke*, s. 128).

Biografia fantomowa artysty narodowego

Gdzie jest naród? Naród ogląda telewizję[35]

Proces kształtowania się świadomości popkulturowej w Serbii postjugosłowiańskiej, twórczość Vule Žuricia przedstawia językiem homogenizacji wulgaryzującej (Kłoskowska 1981). Parodystyczne stylizacje oraz pozycja obserwatora/detektywa to elementy strategii kultury popularnej jako „kultury okrucieństwa" (Krajewski 2005). Stałe w tej prozie elementy narracyjne zorientowane na „informacyjność medialną" (typu shockumentary), współgrają z popkulturową percepcją oraz kopiowaniem narracji gatunków rozrywkowych (westernu, powieści detektywistycznej, sensacyjno-kryminalnej i politycznej).

Polityczno-obyczajową transformację kraju ironicznie diagnozuje powieść *Narodnjakova smrt. Melo(s)drama* (2009). W konsumpcyjnie modernizującej się postjugosłowiańskiej kulturze Serbii, w procesie jej „sociolingwistyczno-geopolitycznej" przemiany, dominuje język popkulturowej estrady muzycznej z podtekstami politycznymi i erotycznymi („Teraz każdy się lansuje, jak i kiedy zechce).[36] Prawa rynku nowej rzeczywistości ustrojowej naśladuje kultura; permisywizm obyczajów na tle symboliki jugosłowiańskiej popkultury lat 80. i 90. XX służy jako zwierciadło rzeczywistości Serbii postjugosłowiańskiej (Serbii „definitywnie na Wscho-

[35] V. Žurić, *Narodnjakova smrt. Melo(s)drama,* Beograd 2009, 89.
[36] V. Žurić, *Narodnjakova smrt,* op. cit., 21.

dzie"). Elementy fabularne zostały w narracji wystylizowane według uproszczonych wyobrażeń o świecie sponsorowanej kultury (związki biznesu i mafii) i biografii fantomowej idola estrady. Biografia „żywej encyklopedii eks-Jugosławii" (nowoczesny gęślarz, pupil zwolenników neo-folkloru, Ikar popkultury), motywowana jest politycznym wątkiem sensacyjno-spiskowym; artysta zafiksowany na biografii fantomowej jugosłowiańskiego partyzanta i komunisty Ivo Loli Ribara, podtrzymuje jego autorytet w formach przestylizowanych na pop-kulturowy kult jednostki (w ogrodzie popularnego pieśniarza znajduje się rzeźba „martwych bohaterów" - rewolucyjnego idola i siedmiu SKOJ-owców). Telenowela z podtekstami politycznymi to parodystyczna ilustracja życia kodowanego popkulturowo według scenariusza mitologii politycznej (której motywem przewodnim jest turbofolk komponowany na matrycy serbskiej epiki bohaterskiej, czy stypa improwizowana w wersji psychodelicznej „pieśni o śmierci bojownika rewolucji"). Do politycznego kontekstu jugosłowiańskiego powieść aplikuje strywializowany "filmowy" wątek spiskowy z odniesieniami do wojennej biografii Tity (zamach szpiegowski w Kairze na zlecenie Winstona Churchilla jako aluzja do międzynarodowych powiązań komunistycznej partyzantki Tity).

Biografia fantomowa ulubionego pisarza narodu

> W literaturze przedstawiam te wszystkie wysiłki, ofiary i szlachetne dokonania, jakie nasz naród podjął podczas swej chwalebnej walki narodowowyzwoleńczej[37]

W powieści biograficznej *Republika Ćopić; narodnooslobodilački roman u devet ofanziva,* (2015), Vule Žurić przedstawia biografię fantomową Branko Ćopicia przez rekonstrukcję jego biografii literackiej w systemie literatury jugosławiańskiej (odwołanie do uproszczonego modelu „narodowej" literatury socjalistycznej). Literackie imaginarium jest więc pochodną twórczości „ulubionego pisarza narodu", a wizerunek „najpopularniejszego pisarza titowskiej Jugosławii" to fantazmat prozy wojennej Ćopicia, patetycznej pozy socjalistycznego monumentalizmu. Z imitacją maniery literackiej Branko Ćopicia, mistrza serbskiej prozy wojennej i ludowego narratora, który interpretuje rzeczywistość ze względu na „wieczną pamięć" o czasach junackich, współgra psychologia biograficzna: reminiscencje historyczne i symbolika narodowo-patriotyczna. „Epoka jugosłowiańska" to okres kariery literackiej Branko Ćopicia, jako oficjalny pisarz socjalistycznej Jugosławii staje się „pupilem władzy", ale również „ofiarą" zbrodniczego systemu. W powieści Jugosławia czasów Tity jest repetycją biografii pisarza (idee titowskiego komunizmu zostały ukazane w telegraficznym biograficzno-literackim skrócie pamięci kulturowej), gdy jugo-komunizm jest kontekstualnie „wiecznie żywy" w życiu Ćopicia. Powieść Vule Žuricia, pastisz wojennej twórczości Branko Ćopicia (powieści *Prolom, Junak pod Grmečom, Bihać, Doživljaji Niko-*

[37]V. Žurić, *Republika Ćopić*: *narodnooslobodilački roman u devet ofanziva,* Beograd 2015, 131.

letine Bursaća), wystylizowana na filozofię życia jako „junacki bój", to aluzja do wydarzeń w wichrach i na zapleczu wojny (segmenty nazwane ofensywami są rozdziałami z kroniki rodzinnej Ćopiciów i „ilustracją" dramatycznego losu pisarza). Patronat literacki jest w powieści Žuricia ostentacyjny, wskazuje sytuację pisarza udręczonego przez własną biografię. Biografia fantomowa pisarza profiluje akcenty polityczne epoki: sytuację pisarza pod obserwacją jugosłowiańskiej krytyki literackiej i systemu politycznego państwa**.** W tej fantazmatycznej opowieści biograficznej splatają się „klimaty literackie" epok i stylów, literackich fascynacji Ćopicia, świadka XX wieku; serbska tradycja epicka, poezja romantyczna oraz proza realizmu XIX wieku to swoista konfrontacja dla „nowego realizmu" jugosłowiańskiej literatury socjalistycznej w Jugosławii.

Biografia wojenna

Poluję, gdyż sam jestem zwierzyną łowną[38]

Powieściowe narracje wojenne Vule Žuricia, inspirowane dziejami przed- i powojennej Jugosławii, to permanentne uruchamianie analogii do kodów „kultury okrucieństwa" (Krajewski 2005). Fabuła powieści *Tigrero. Roman(i) s protezom* (2005, pokazuje że współcześnie w tym regionie Europy rzeczywistość wojny i pokoju projektowana w narracji mediów, staje się konstrukcją propagandowo-tabloidową i przemawia językiem Orwella. „Wariacje wojenne" z odwołaniami do jugosłowiańskiej literatury politycznej okresu I i II wojny św. oraz szczególnie - do wojny na Bałkanach lat 90. XX wieku, ukazują Jugosławię jako terytorium zmitologizowane: „A gdy się zaczęło, wydarzył się cud: nikt już nie był tym, kim był wcześniej!" (Žurić 2005: 60). Chaos epoki jugosłowiańskiej i postjugosłowiańskiej został ukazany metaforycznie, przez opowieść ludową „pogoń za bestią"; to symbolicznie zwierciadło serbskiego losu i powojennych rozliczeń politycznych w Serbii postjugosłowiańskiej (Serbia/Jugosławia/Serbia). Fantomowa biografia wojenna, nieustannie odtwarzająca ciąg i logikę wojen regionu Bałkanów („młodzi chłopcy powracający z okrutnych wojen"), jest w powieści Žuricia metaforą dziejów Jugosławii, utrwalonej w „rotacyjnej" pamięci kulturowej: „wszystko było tak samo, tyle że *wszystko było inaczej"* (Žurić 2005: 49).

Zakończenie

Użycie fikcji politycznej w wybranych konstrukcjach serbskiej postmodernistycznej prozy pseudohistorycznej ma miejsce tak w wymiarze ontologii, jak i gatunku. Środkiem transmisji do literatury języków kultury popularnej, jej modelu myślenia o rzeczywistości i form stylistycznych jego wyrażania, są w serbskiej prozie postmodernistycznej rozmaicie realizowane praktyki subwersji: dekanonizacja kanonu kultury, zacieranie tożsamości narodowo-kul-

[38] V. Žurić, *Tigrero. Roman(i) s protezom*, Beograd 2005, 218.

turowej, rozdrobnienie dyskursów kultury. Triki ludyczne (parafraza, parodia, trywializacja) jako sposób na współczesne „zarządzanie historią", zostały zastosowane dla kreacji obrazu polityczno-kulturowej przemiany Jugosławii/Serbii. „Myślenie spiskowe" w praktykach literackich Isidory Bjelicy, Svetislava Basary i Vule Žuricia, to składnik eklektycznej narracji ludycznej autorów serbskiej prozy pseudobiograficznej, mitologizowania historii oraz jej „remitologizowania". Spiskowe strategie narracyjne serbskich autorów: „odtajniania tajemnic" (w prozie Bjelicy), „Bałkanów na ścieżce tajemnic" (w prozie Basary) oraz degradacji tajemnic (w prozie Žuricia), są formą komunikacji ze „wspólnotą poinformowanych" w manierze „ujawniania przez zaciemnianie" (Krajewski 2005).

Bibliografia

Assmann, Aleida. *Wprowadzenie do kulturoznawstwa: podstawowe terminy, problemy, pytania*, przeł. A. Artwińska, K. Różańska, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2015.

Basara, Svetislav. *Drvo istorije i drugi eseji*. Beograd: Službeni glasnik, 2005.

Basara, Svetislav. *Nova srpska trilogija.* Beograd: Službeni glasnik, 2016.

Bauman, Zygmunt. *Kultura w płynnej nowoczesności.* Warszawa: Agora, 2011.

Bjelica, Isidora. *Kraljice serbske.* Beograd: Knjiga-komerc, 2001.

Bjelica, Isidora. *Apostoli urbanog Beograda*. Beograd: Laguna, 2001.

Bjelica, Isidora. *Tajne vladara serbskih*. Beograd: Knjiga-komerc, 2002.

Bjelica, Isidora. *Tajna knjiga.* Beograd: Laguna, 2008.

Bjelica, Isidora. *Tajna Titovog kreveta.* Beograd: Draganić, 2009.

Całek, Anita. „Biografia jako reprezentacja". *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*. *Studia Poetica* 4 (2016): 25-41.

Campbell, Joseph. *Potęga mitu. Rozmowy Billa Moyersa z Josephem Campbellem*, przeł. I. Kania. Kraków: Signum, 1994.

Dąbrowska-Partyka, Maria. Tradycja, klasycy, kanon. O współczesnych rewizjach wartości w obrębie literatury serbskiej. w: *W poszukiwaniu nowego kanonu. Reinterpretacje tradycji kulturalnej w krajach postjugosłowiańskich po 1995 roku*, red. M. Dąbrowska-Partyka. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005.

Dziuba, Jolanta. *Ars epistolandi* a literackie profile prozy pamięci (*Rukoljub* Pavao Pavličicia, *Pisma srpskim piscima* Miroslava Josicia Viśnjicia), w: *Języki i kultura Słowian*, red. A. Gostomska, D. Żyłko, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018.

Dziuba, Jolanta. „Bałkany wiecznie żywe". Kulturowo-polityczny obraz Bałkanów w dramaturgii i teatrze Svetislava Basary. w: *Bałkany w Europie od starożytności po współczesność*, red. A. Marchewka, D. Paździerski, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2024.

Foucault, Michel. „Inne przestrzenie", przeł. A. Rejniak-Majewska, *Teksty Drugie*, nr 2, 2005.

Gil, Dorota. *Prawosławie, historia, naród: miejsce kultury duchowej w serbskiej tradycji i współczesności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005.

Guzowski, Janusz. „Psychologiczne źródła teorii spiskowych". *Hybris* nr 33 (2016): 87-100.

Kłoskowska, Antonina. *Socjologia kultury*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981.

Koch, Magdalena. „Ikony serbskiego romantyzmu jako bohaterowie współczesnej literatury popularnej". *Poznańskie studia slawistyczne* (2011): 127-144.

Kowalski, Krzysztof. *Europa: mity, modele, symbole*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2002.

Krajewski, Marek. *Kultury kultury popularnej*, Poznań, Seria Socjologia, nr 34, 2005. dostęp: kultury_kultury_popularnej.pdf

Nowak-Bajcar, Sylwia. „Języki kryzysu. Patografie w najnowszej prozie serbskiej", *Porównania*, nr 3 (30) (2021): 345-366.

Podsiad, Antoni. *Słownik terminów filozoficznych*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 2000.

Rybicka, Elżbieta. *Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich*. Kraków: „Universitas", 2014.

Stojanović, Trajan. *Balkanski svetovi: prva i poslednja Evropa*. Beograd, 1995.

Tatarenko, Alla. „Blizanci, dvojnici, imenjaci: provid slicnosti i razlicitosti". *Polja* br. 472 (2011): 197–203.

Zieliński, Bogusław. *Serbska powieść historyczna: studia nad źródłami, ideami i kierunkami rozwoju*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998.

Žurić, Vule. *Tigrero. Roman(i) s protezom*. Beograd: Fabrika knjiga, 2005.

Žurić, Vule. *Crne ćurke*: *kiosk-roman/Nova knjiga crnih ćurki*. Beograd: Fabrika knjiga, 2006.

Žurić, Vule. *Narodnjakova smrt. Melo(s)drama*. Beograd: Laguna, 2009.

Žurić, Vule. *Republika Ćopić: narodnooslobodilački roman u osam ofanziva.* Beograd: Službeni glasnik, 2015.

Žurić, Vule. *Tajna crvenog zamka.* Beograd: Laguna, 2015.

Jolanta Dziuba doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie studiów klasycznych i slawistyki Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego, literaturoznawczyni, serbistka i kroatystka. Autorka monografii *Chorwacka psychodrama. Dramurgia pokolenia „Prologu" 1968-1995* (Gdańsk 2000) oraz 50 artykułów naukowych na temat współczesnej literatury serbskiej i chorwackiej. Jej zainteresowania badawcze obejmują współczesny dramat i teatr słowiański oraz zagadnienia postmodernizmu w literaturach południowosłowiańskich. Współredaktorka monografii wieloautorskiej *Słowianie w podróży t.1* (Gdańsk 2016), *Slawistyka z widokiem na morze* (Gdańsk 2020).